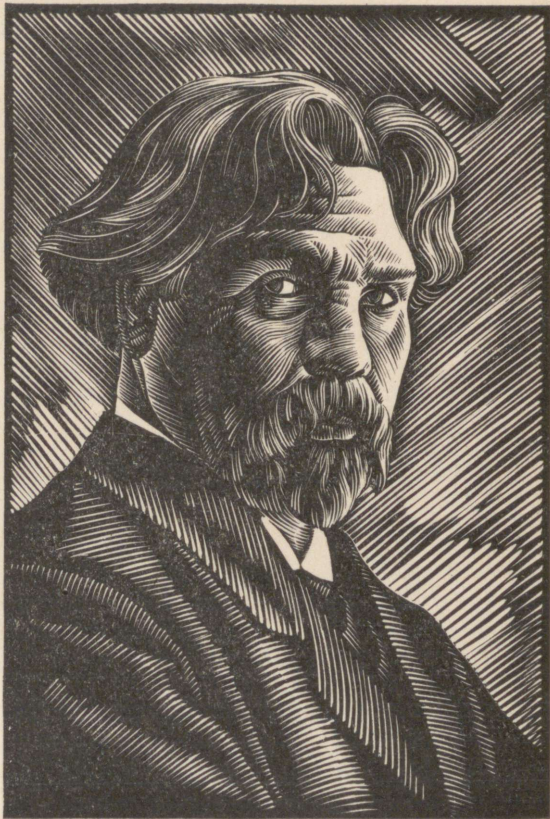

VASSILI
SURIKOV

Vassili Surikov

A. M. K U Z N E T S O V

VASSILI
S U R I K O V

*

NSVL

KUNSTIFONDI

EESTI VABARIIKLIK OSAKOND

TALLINN 1948

74130
A-17286

KESTI VABALIKLIK OSAKOND

TARTU ÜH

ÄESOLEVA AASTA 24. JAANUARIL

mälestas kogu Nõukogude Liit suure vene maali ja Vassili Ivanovitš Surikovi sajandat sünnipäeva. Repin ja Surikov — need on kaks väljapaistvaimat kuju 19. sajandi vene kunstis. Nende looming on juurtega sügavalt nende kaasajas ning selles kajastub kogu tolleagne vene rahva progressiivne mõte.

Kui Repini nime meil mõnevõrra tunti juba kodanlikul ajastul ja tema populaarsus on jõudsalt kasvanud Nõukogude ajal, siis Surikovi nime tunti ja tuntakse meil üldiselt vähe. Ja ometi on see geniaalne kunstnik meister, kelle teosed on tulvil ideid, kelle meisterlikkus vaevu leiab endale võistlejaid möödunud sajandi kunstis.

Surikov käsitles oma teostes peamiselt ajaloolist temaatikat ja selles avas ta need mõtted, need ideed, mis tema

eluajal erutasid vene ühiskonna eesrindlikemaid liikmeid. Tema sügavalt realistlik ajalookäsitlus oma kujude tabavuse, olukordade õigelt valgustamise ja ajaloolise miljöö veenvusega kuulub parima hulka, mida ajalooline maal maailmas üldse on andnud. Seega on Surikov kogu maailma kunstiloomingut rikastanud uute väärtustega.

*

Vassili Ivanovitš Surikov sündis (12.) 24. jaanuaril aastal 1848. Siberis Krasnojarski linnas kasaka perekonnas. Koolis oli ta endale joonistusõpetaja tähelepanu tõmmanud oma haruldase joonistusandega. Vene kohaliku suurtöösturi Kuznetsovi toetusel õnnestus Surikovil 1869. aastal Peterburgi pääseda, et Kunstide Akadeemiasse astuda.

1875. aastal Surikov lõpetas Akadeemia ja võttis vastu tellimuse Moskva Kristuse kirikult.

Selle tööga seoses asus Surikov Moskvasse, mis jäigi tema alaliseks elukohaks. Talviti töötas ta siin, kuna suviti võttis ette välismaareise, sõite Venemaad mööda ja külastusi Siberisse, oma kodukohta. Ent need ei olnud ainult puhkussõidud, vaid Surikov kasutas neid materjalide kogumiseks oma teoste tarvis. Surikov suri Moskvas 1916. aastal.

Meie toome vaid siis oma veeringu üldise kunsti varaaita, kui meie kogu oma jõu rakendame oma kodumaa kunsti arendamisele ning oskame oma tõeliselt rahvuslikus kujutada igavest, möödumatut.

V. M. Vasnetsov

ENE KUNSTI AJALOOS

on 19. sajandi teine pool märgitud selliste kunstnike loominguga nagu Repin, Vasnetsov, Surikov, Levitan, Vrubel, Serov, Nesterov. Hoolimata nende loomingu-
listest erinevustest, on neil oma põhilistes taotlustes ühised jooned ning neid siduvad ühised ideaalid.

Rahvusliku iseteadvuse sügavus, armastus oma kodumaa, oma rahva mineviku vastu, vene ilu, vene vaimu otsimine — see on, mis neid kunstnikke ühendab, mis nende loomingu-
le annab kõrge väärtuse ja veenvuse.

Selles tähelepanuväärses vene maalijate rühmas on V. I. Surikovil eriline koht.

Oma sügavalt realistlikes teostes tungib ta haruldase võimega kujutatava sündmuse olemusse, aja

vaimu, kujutades neid sündmusi, nagu oleks ta olnud nende pealtnägija. Ta ei piirdu vaid üksikute ajalooliste isikute portreedega. Tema piltides elab ja tegutseb rahvas. Surikov on suurim meister rahvastseenide kujutamises, ta on vene rahva hinge laulik kõigis ta avaldustes.

*

Mälestustes oma lapsepõlvest, esimestest muljetest, mis äratasid teda tegutsema kunstiga, ning oma „surikovliku kunsti“ teest märgib kunstnik, et seda teed on temale näidanud tema kodumaa — Siber. „Ma vaatan alati ühe silmaga Siberisse“, kõneles Vassili Ivanovitš.

Surikov põlvnes vanast kasakate perekonnast. Ta sündis ja kasvas üles Siberis, kuhu tema esivanemad olid tulnud ühes Jermakiga. Kesk karmi, kuid toredat loodust kujunevad tema esimesed lapsepõlve muljed. Kesk vanaaegset, osalt vanausulist olustikku, kesk puhtvenelikku patriarhaalset eluviisi on kujunenud tulevase kunsniku varased vaated teda ümbritsevale elule.

„Esimene, mis on jäänud mulle mällu,“ jutustas ta, „on meie sõidud Torgošini kasakakülla. Minu

ema oli pärit Torgošinist. Torgošini kasakad olid kaubitsejad, kes pidasid voori, vedades teed Hiina piirilt Irkutskist kuni Tomskini, kuid kauplemisega nad ei tegelnud. Elased Jenissei sealpool kaldal taiga ääres. Vanad ei tegutsenud millegagi. Perekond oli rikas. Õu oli sillutatud. Meil sillutati õued tahatud palkidega. Kogu õhk tundus seal vanaaegsena. Vanaaegsed olid ikoonid ja rõivad. Ja minu onutütred olid just säärased tüdrukud, nagu lugulauludes lauldakse kaheteistkümnest õest. Tüdrukute ilu oli eriline, vanaaegne, venelik... Ning onu Stepan Fjodorovič pika musta habemega: tema on minul kujutatud „Streletsides“, see, kes langetatud peaga istub kui saatusele alistunud tall.“

Ühes nende muljetega, mis ümbritsesid kunstniku lapsepõlve, kandusid temani ka kuuldused kaasaegsetest sündmustest. Tema onud olid kirjaoskajad ning omamoodi haritud inimesed. Tellisid raamatuid ja ajakirju, ammutades neist teateid tolle aja väljapaistvaist sündmustest, nende hulgas ka sündmustest kunsti valdkonnast.

„Mäletan, kui isa rääkis: Nüüd avati Iisaku kirik, nüüd toodi Ivanovi maal.“ Surikov tutvus samuti

varakult vene ning lääne kirjandusega: ta luges Miltonit, Puškinit, Lermontovi, keda väga armastas. Tolleaegne Siberi elu andis vahel julma ning karmi materjali, laskudes peaaegu tagasi 17. sajandini.

„Need olid võimsad inimesed, vaimselt tugevad, laia haardega,“ meenutab Vassili Ivanovitš. „Kombed olid valjud. Karistused ning ihunuhtlused toimusid avalikult väljakutel. Surmanuhtlust nägin ma kahel korral. Kord karistati kolme meest süütamise eest. Üks neist oli pikk mees, umbes nagu Šaljapin, teine oli vanake. Neid toodi vankril valgetes särkides. Naised, sugulased tulevad ligi, nutavad. Mina seisin seal lähedal. Julm oli elu Siberis, päris nagu 17. sajandil. Mäletan rusikavõitlusi. Need toimusid talvel Jenisseil. Ka meie võitlesime poisikestena.“

Siberi vaba elu, karm ning võimas loodus, iidselt venelik, 17. sajandisse laskuv eluviis, vanaaegsus, legendid ning legendaarsed lugulaulud — kõik see laskus sügavale Surikovi hinge ning kandus suurelt osalt üle tema loomingusse. Siberis tärkasid tulevasel kunstnikul samuti kalduvused maalimisele.

„Joonistama hakkasin ma juba lapseeast peale,“ meenutab Surikov. „Mäletan, olin päris väike, joonistasin

safianist toolidele ning määrisin need. Peaasi, ma armastasin ilu, ilu kõiges. Lapseeast peale vaatasin, missugused olid kellelgi silmad, kuidas olid kujunenud näojooned. Mäletan, ma olin kuue aastane — joonistasin mustalt gravüürilt Peeter Suurt, pannes värvid omalt poolt: munder sinega ning rabatt pohladega.

Kui ma õppisin Krasnojarski maakonnakoolis, oli seal joonistusõpetajaks Grebnjov. Ta oli Akadeemiast ning tegi tellimise peale ikoonasid. Grebnjov õpetas siis joonistamist. Ta peaaegu nuttis minu pärast. Jutustas mulle Brüllovist, Aivazovskist, — kuidas see maalib vett, — see on nagu elav; kuidas ta tunneb pilvede vormi.

Grebnjov võttis mind kaasa ning laskis akvarellvärvidega künka otsast joonistada linna. Ma olin tookord üheteistkümne aastane. Ta tõi gravüüre, et ma originaalidelt maha joonistaksin: Borovikovski „Maarjale kuulutamine“, Neffi „Palve ingel“, Raffaeli ning Tiziani joonistusi. Mul oli neid joonistusi palju. Ma armastasin väga kompositsiooni ilu ning tundsin vanade meistrite piltides kõige enam kompositsiooni. Hiljem hakkasin seda nägema igal pool looduses.“

Peale maakonnakooli lõpetamist astus V. I. Surikov Krasnojarski gümnaasiumi, missugune parajasti tol ajal avati, kuid majanduslikel põhjustel ei saanud ta seda lõpetada. Ning ta, oma sõnade järgi, „igatses väga kunsti järele“.

„Ja minu ema oli niisugune: näeb, et ma nutan — olin kurb siis —, ning otsustati, et ma lähen jala Peterburi. Koostasime koos emaga plaani. Ma lähen koos voriga — ta andis mulle kolmkümmend rubla teele kaasa. Nii otsustatigi.“

Surikovi Peterburi sõitmist abistas kohalik kullasepatööstur Kuznetsov, andes lõpuks kunstnikule stipendiumi kogu tema Akadeemias oleku ajal.

Surikov sõitis Peterburi aastal 1869. Sama aasta aprillis sooritas ta sisseastumiseksami Kunstide Akadeemiasse, kuid teda ei võetud vastu, kuna tal puudus vajalik ettevalmistus joonistamises. Ebaõnnestumine aga ei murdnud tugeva ning kangekaelse siberlase energiat: kolm kuud hoolsat tööd joonistuses kunstide edendamise koolis — ning sügisel astub Surikov otse Akadeemia peaklassi.

Surikovi viieaastane viibimine tolleaegses Akadeemias selle maalikunsti ja joonistamise „klassilise“

õpetamise süsteemiga ning professoritega nagu Neff ja Šamšin (kelledest Vassili Ivanovitš rääkis mitte ilma ironiata) oleks talle toonud vähe kasu, kui ta selle seinte vahel poleks kokku sattunud P. P. Tšistjakoviga, silmapaistva inimese ning haruldase õpetajaga, kes kohe märkas andeka noormehe omapärasust ning juhtis seda erelist, mis oli Surikovis, tõelise arengu teele. Tšistjakov oli suur meister õppija juhataises ning arendamises. Olles ise andekas tõsine kunstnik, P. P. Tšistjakov kogu hingega, isegi oma isikliku loomingu arvel, andus õpetaja kutsele ning õpetas hiilgavalt joonistama ja maalima omaenese välja-töötatud süsteemi järgi.

Repin, Vasnetsov, Savinski, Polenov, Serov, Vrubel olid tema õpilased, ning kõik nad säilitasid kogu oma eluajaks armastuse ning austuse oma õpetaja vastu. „Tšistjakov mitte ainult ei osanud õpetada tehnikat, vaid avas ka tihti oma õpilastele „loomingu saladused“. Seetõttu tema õpilased — Semiradski, Repin, Viktor Vasnetsov, Surikov, Serov, Vrubel ning meie kõik, kes me tundsume Tšistjakovi, armastasime teda ning mälestame teda tänulikkuses,“ kirjutab M. V. Nesterov. Tšistjakov oskas tõepoolest oma

õpilastele avada „loomingu saladusi“, oskas anda siirast nõu, juhtides mõtteid ning tähelepanu tõsisele kunstile ning kõige tõsisemale kunstis. „Pilt, milles värvid tungivad otse vaataja silma, kütkestab teda, ei ole tõsine pilt. On vaja, et värvid aitaksid väljendada ideed. Pilt milles vaataja püüab leida mõtet, hinge, mõista tema sisu, ning kus värvid ei juhi teda kõrvale, on kõrge, tõsine pilt. Taotella efekti, püüda seda, milles puudub tuum, pole kõrge.

Võime — sisse kasvada mõeldud süžeesse, sellega elada, ainult sellele kogu aeg igal pool mõelda ning vähehaaval, samm-sammult saavutada selle teostamist, — on võime luua, on looming. Igale pildis esinejale andke mingi osa, isegi sõnad, ning siis tema, s. o. pilt, muutub täielikult ajalooliselt klassiliseks. Vähemalt kompositsioonis,“ soovitas Tšistjakov Savinskile.

Säärased elutargad ning ühtlasi loomingu loomulikule arengule vastavad nõuanded iseloomustavad P. P. Tšistjakovi kui üht suurt pedagoogi, sügavalt elulise süsteemi loojat. On eriti tähtis, et Tšistjakovi süsteem oli omalt vaimsuselt puhtvenelik. Tšistjakov hoidis igati õpilasi toleaeegsest lääne kunstist vai-

mustumise eest, iseloomustades seda kui mittetõsist kunsti, mis põhjeneb puhtvälistel efektidel.

Samuti iseloomustas lääne kunsti ka tuntud kriitik, vene rahvusliku kunsti kuulutaja Stassov.

„Väärtusetu, banaalne ning sisuline värvitus läheb seal osalt kuni võimalikkuse heraklese sammasteni.

Siirus, tõelise hingelisuse ning tunde resultaat on kõige harvem ning haruldasem nähtus,“ kirjutas Stassov 1882. aastal. Pole mingit kahtlust selles, et Tšistjakovist lähtuvad tõsise kunsti nõuded mõjusid Surikovile soodsalt, täielikult vastates tema ande omapärasele laadile. Surikov säilitas need Tšistjakovi elutargaõ nõuanded ühes armastusega oma õpetaja vastu kogu eluaja. Ning paljut niihästi kunstis kui oma vaadetes mõõtis ta nimelt „Tšistjakovi mõõduga“. Kirjades Tšistjakovile Prantsusmaalt ning Itaaliast eelistab Surikov ilmselt neid kunstnikke, kes suurepärase väljendusega vormi kõrval oskavad edasi anda tõelist elu, elavat ekspressiooni, psühholoogilist sügavust kujutatavate isikute karakteri kujutamises. Ta iseloomustab teravalt, eitavalt suuremat osa (tema väljenduse järgi) „südametuid“, kaasaegse prantsuse kunsti pealiskaudseid teoseid.

Exhib. univ. Tartu

Võib öelda täieliku veendumusega, et ei muukeegi kui Tšistjakov avas oma õpilasele A. A. Ivanovi erandliku tähtsuse, õpetas hindama tema teoseid, armastama seda haruldast kunstnikku, kelle pilt „Kristuse ilmumine rahvale“ ning seda ette valmistavad tööd (Stassovi väljenduse järgi) „jäävad igavesti suureks, sügavaks loominguks kõige kõrval, mida Euroopa kunst seni on loonud kõige tähtsamat ning igavest.“

„Vassili Ivanovitš armastas Ivanovi täieliku, kõikehaarava armastusega; armastas kui meistrit ja kui loojat,“ kirjutab M. V. Nesterov oma mälestustes.

Peale Kunstide Akadeemia lõpetamist asub Surikov Moskvasse, kus ta elas kuni surmani.

*

Moskva oma vanaaegsete mälestistega, oma puhtveneliku ilmega „trooni“-linnana, maaliliste tänavakestega, turgudega, hulga kõige mitmekesisema rahvaga, oli tulevase ajalooliste teoste looja südame järgi. Vanad Siberi muljed, sügavalt juurdunud kunstniku hinges, said Moskvas väärtusliku raamistiku, vajaliku ning ilusa tagapõhja „Streletsidele“ ning „Bojaaritar Morózovale“.

„Kui ma jõudsin Moskvasse,“ jutustas Surikov, „olin ma päästetud. Vana pärm, nagu räägib Tolstoi, tõusis uuesti. Ma otsustasin juba Peterburis maalida „Streletse“. Mõtlesin seda juba siis, kui sõitsin Siberist Peterburi. Siis nägin Moskva ilu. Mälestised, väljakud — need andsid mulle selle miljöö, millesse ma võisin paigutada oma Siberi muljed. Ma vaatasin mälestusmärkidele kui elavatele inimestele, küsisin neilt: „Kas nägite, kas kuulsite? — teie olete tunnistajad.“ Ent nad ei kõnele sõnadega. Ma ütlen Teile näiteks: usun Boris Godunovisse ja isehakanud tsaari ainult sellepärast, et Ivan Suurel on neist kirjutatud. Mälestusmärgid on kõike ise näinud: tsaare nende riideis ja tsarevnasid — nad on elavad tunnistajad. Ma küsitlesin seinu, ja mitte raamatuid.“

1881. aastal „peredvižnikute“ järjekordsel näitusel ilmus Surikovi esimene kapitaalne teos „Streletside hukkamise hommik“. Üle kuuekümne aasta eraldavad meid selle pildi ilmumise momendist. On muutunud vahepeal kunstinäituste küllastajate ilme, on muutunud ka eluviisid. Kunstilgi on tulnud selle aja jooksul palju läbi elada. Palju on ümber hinnatud, palju on kõrvale heidetud ning uuesti tunnustatud.

Kuid meid, kaasaegseid inimesi, köidab endiselt see sisult sügavalt traagiline ning maaliliselt võimas pilt. Pilt kujutab üht momenti Peeter Suure arveteõiendamiseist mässavate streletsidega. On varane hommik — udune, venelik, Moskva hommik, oma rahutuselt ning ängistavalt kurbuselt Mussorgski muusikat meenutav. „Vassili Blažonnõi“ ja Kremli müüride rasked massid. Nende foonil rahvahulk. Kiriku ees streletsid, küünlad käes. Mõned istuvad veel kinniseotult vankrites, teisi viivad sõdurid hukkamisele. Sealsamas on sugulased, kes on tulnud omastega jumalaga jätma nende viimsel tunnil. Kremli müüri juures on Peeter Suur hobusel, õukond ja sõjavägi. Tagapõhjal rida võllaid. Missugused tüübid! Missugused ärevad stseenid! Üks strelets on tõusnud vankris ning kummardab rahvale. Teist viivad kaks preobražentslast käe alt kinni võlla juurde. Nende juures on noor naine pojaga. Kui palju muret on tema liigutustes, valu tema näos. Kustutatud küünal lamab maas. Vanake istub vankri ratta juures, külmunud, kangestunud valust. Vana strelets trööstib nutvat poega. Üks õukondlane, riie-tuse järgi otsustades välismaalane, räägib midagi

Peetrile, palub talt midagi. Varesed lendavad Kremli müüridele ning tornidele. Kuidas on selles pildis kõik leitud, läbi töötatud ning haaravalt tõeline! Ning ei ühtegi üleliigset, efekti taotlevat joont. Maalimisviis on tagasihoidlik, karm, sündmusele vastav.

„Kui ma streletse maalisin, nägin ma kõige hirmsamaid unenägusid,“ meenutab Surikov, „nägin iga öö unes hukkamisi. Ümberringi lõhnas vere järgi. Kartsin neid öid. Kui ärkasin, rõõmustasin. Vaatad pildi peale: Jumal tänatud, midagi nii koledat selles pole. — Mul oli kogu aeg mõte mitte erutada vaatajat, et oleks rahu kõiges. Kartsin kogu aeg, et ma võiksin tekitada vaatajas ebameeldivat tunnet. Ma ise olen püha... aga teised. Mul pildis pole verd kujutatud, karistus pole veel alanud. Kuid seda kõike — verd ja hukkamist — elasin ma eneses läbi.

„Streletside hukkamise hommikuks“ on keegi seda hästi nimetanud. Ma tahtsin edasi anda viimsete minutite pidulikkust ning sugugi mitte hukkamist.“

Pärast „Streletside hukkamise hommiku“ lõpetamist alustas Surikov tööd „Bojaaritar Morozova“ kallal, ning nende vaheaegadel, „puhkuseks“ maalis

„Menšikovi“, kõige „shakespearelikumat“ oma piltidest ning kõige täiuslikumat maaliliselt.

Õlivärvid oleksid nagu kaotanud oma iseloomu selles pildis. Nad on kokku sulanud mingiks emailiks, niisama täisväärtuslikuks ning omandades iseseisva, kellestki olenemata olemise, kui vääriskivi säramise,“ kirjutas V. Nikolski.

Pilt „Menšikov Berezovis“ kujutab Peetri soosiku perekonda, vürstlikku hiilgust sügavas Siberi linnakeses, paos. Madalas, väikese aknaga palk-onnikeses, mille taga tundub kõle külm, istub Menšikov lihtsa puulaua ääres. Tema jalgade ees, mähitud kasukasse, on tütar, kelle näole juba haigus on vajutanud oma traagilise pitseri. Tema nägu on ilus erilise peenelt märgitud, haiglase iluga. Laua ääres loeb Menšikovi teine tütar valjusti vaimulikku raamatut. Poeg, toetudes käele, kuulab mõttes. Paremal on lugemispult, kaetud vanaaegse kattega; nurgas ikoonid põleva lambikesega. Kogu selles rühmas ning pildi õhkkonnas on edasi antud varjatud kannatus, murtud uhkus, purustatud unistused ja lootused.

Ilmudes 1887. aastal peredvižnikute näitusel, jättis „Bojaaritar Morozova“ sügava mulje ning seda

loetakse õigusega V. I. Surikovi kõige väljapaistvaks teoseks. Pilt võeti vaimustusega vastu niihästi publiku kui ka kriitikute poolt. Ka P. P. Tšistjakov märgib seda kui kõige silmapaistvamat teost rikkalikul 1887. aasta näitusel. V. V. Stassov siinsamas, näitusel, külastajate seas, vaimustuspisaratega tormab kaelustama Surikovi, millega ta viib selle — lihtsa ning tagasihoidliku — kõige suuremasse segadusse.

„Mäletan, nagu oleks see olnud äsja,“ kirjutas kunstnik A. J. Golovin, „rabavat muljet, mille tekitas „Morozova“. Oli inimesi, kes tundide viisi seisid selle pildi ees, vaimustudes selle kohutavast jõust. On raske vene kunstis leida midagi, mis võrduks sellele teosele üksikute kujude ekspressiivsuses. „Morozova“ on nagu võitmatu fanatismi kehastus.

Rahvamurrus on nägusid, mis jäävad meelde igavesti.

Pildil on kujutatud, Tretjakovi galerii kataloogi järgi, „Bojaaritar Feodossia Prokofjevna Morozova häbistav viimine Kremli ülekuulamisele tema lahkusulise kiindumuse pärast Aleksei Mihhailovitši valitsemise ajal. Bojaaritar Morozova suri vangis 1675. aastal, jäädes truuks oma usulistele veendumustele.

Pakane talvine päev. Kitsas Moskva tänav, täis tuisanud, täidetud rahvahulgaga, kes tõmbuvad kõrvale, et anda teed hobusele, kes on rakendatud ree ette. Ree peal, õlgedel, istub raudus Morozova. Hingestatud, ekstaatiline nägu, ülestõstetud käsi kahe sõrme ristimärgiga. Bojaaritar jätab jumalaga teda saatvate mõtteosalistega, neidki veendes kannatama „vana usu eest“. Paremal, rahvahulga seas, on palju kaastundlikke nägusid, kes aupaklikult kummardavad Morozovale. Vanake-usurändaja on põlvili, nõrgamõistuseline saadab õnnistusi. Paljud rahvamurrus vaatavad ahne uudishimuga. Mõnede nägudel on ehmatus. Saani ümber naeravad ja mõnitavad poisid. Lõbusalt ning enesega rahulolevalt naerab preester kui võitja. Hobuse ees sammuvad Morozovat saatvad streletsid. Vana kirik paremal nurgas, kõrged, lumega kaetud majakatused, päris väike kirik tagapõhjal — säärane on selle pildi iseloomulik, tüüpiliselt venelik foon.

Seda pilti on maalitud kaua: ettevalmistavaile eskiisidele ja etüüdidele on kunstnik raisanud kolm aastat. Üksikud figuurid, näod, rõivad, esemed, maastik — kõik on välja töötatud natuuri järgi.

„Maalisin kõik natuuri järgi,“ jutustas Vassili Ivanovitš, „saani ja ree. Meie elasime Dolgorukovskil. Seal põiktänaval olid alati sügavad hanged ja lohud ning seal oli palju regesid. Kui on sadanud sügavat lund, palud sõita reel, et lund eemale ajada, ning siis hakkad maalima rööpaid. Ning tunned siin kogu värvide vaesust.

Otsisin kõigis põiktänavais, vaatasin, kus katused on kõrgemad. Bojaaritar Morozova tüübis — siin on minu üks tädi Avdotja Vassiljevna, ta hakkas kalduma vanale usule... Ta tuletas tüübilt mulle meelde Dostojevski Nastasja Filipovnat. Ainult ma maalisin pildil esmalt rahvahulga ning siis teda. Ja kuidas ma ka tema nägu ei maalinud, — rahvahulk jäi valitsevaks. Oli väga raske leida tema nägu. Nõdramõistuselise leidsin ma vanakraamiturul. Kauples seal kurki-dega. Näen teda. Säärane kolp on neil inimestel. Ma ütlen — lähme! Vaevalt sain teda nõustuma. Ta käib minu järel ühtelugu, peelekivide vahelt läbi hüpates.

Oli talve algus. Lumi oli sula. Lumel ma teda nii maalisingi.

Tütarlaps rahvahulgas, selle maalisin ma Speranskaja järgi — ta valmistus tol korral nunnaks minekule.

Ning need, kes kummardavad, on kõik vanausulised Preobraženskist.“

1888. aastal, pärast oma naise surma, maalis Surikov „Sündinud pimeda parandamise“. „Maalisin selle isiklikult endale,“ ütles Surikov, ning ei pannud seda pilti kuskil välja. Samal aastal sõitis ta Siberisse.

Siberis ta, oma sõnade järgi, elustus ning läks draamadest üle elurõõmsusele. Sel ajal tema poolt maalitud puhtolustikuline „Lumekindluse vallutamine“ on kõigi Surikovi teoste hulgas kõige elurõõmsam pilt. 1891. aastal alustatud suur pilt „Siberi vallutamine“ nõudis mitme aasta tööd. Surikov tegi sellele palju eskiise, sõitis Siberisse, et tutvuda paigaga ning teha visandeid. Pilt valmis ning pandi välja 1895. aastal. Sellel on kujutatud moment, mil rühm kasakaid Jermakiga eesotsas tungib peale taanduvale muulaste suurele sõjaväele, kes ei pidanud vastu julgele, võimsale pealetungile. Irtõši sogane vesi, hall karm taevas, rõivaste tume värv, lehvivad lipud, karm, pingerikas Jermaki kuju — kõik need loovad võimsa, kangelasliku hoo meeleolu, mille ees midagi ei jää püsima.

1899. aastal maalis Surikov „Suvorovi mineku läbi Alpide“. Selle pildi esiplaanil, peaaegu püstloodis järsakut mööda, liigub võimsa laviinina Suvorovi sõdurite mass. Suur vene väejuht, hallipeane, hobuse seljas, tavalise suvorovliku naljaga julgustades oma kangelasi, kes teostasid ajaloos ainulaadse sõjaretke läbi Alpi mägede. Pildil kujutatud stseen annab edasi kuulekust väejuhile, liikumist ja piiritut vaprust.

1907. aastal paneb Surikov välja „Stenka Razini“, oma viimase suure pildi. Hoolimata harilikust suurest eeltööst jäi pilt kuidagi lõpetamatuks ning ei saavutanud edu. 1913. aastal pani Surikov välja „Tsarinna naiskloostri külastamise“ ning 1915. aastal „Maarjale kuulutamise“, oma viimase teose. Peale suurte ning kompositsioonilt keerukate piltide on kunstnik maalinud hulga portreid, maastikke ning suure hulga ettevalmistavaid etüüde. Niisugune on peajoontes ühe 19. sajandi teise poole vene maalikunsti geniaalse meistri loominguine tee.

Surikovi tähtsus vene kunsti ajaloos on tohutu. Enne teda kujutas ajalooline maal vaid rea enam või vähem õnnestunud ajaloolise sündmuse olustikulist külje lahendusi. Surikov oskas mitte üksi välist

külge edasi anda, vaid oma ande erilise omadustega oskas ta tungida ajaloolise sündmuse põhiolusse, anda edasi selle vaimu ja meeleolu. Sisu sügavus ja psühholoogiline lähtumine teevad tema pildid vene elu traagiliste eeposte reaks, luues uue, eeskujuliku ning väljapaistva kujutluse kujutatava sündmuse olemusest. See Surikovi ande omadus, põhiliselt venelik, ühendab teda Puškini, Tolstoi, Dostojevskiga. Surikovi teoste sisulisele sügavusele vastab alati nende maaliline väärtus. Selles on ta end näidanud maalikunsti esimese klassi meistrina, kelle piltides on väärtuslik iga sentimeeter lõuendi pinnast. Nagu iga suurmeister, ei eraldanud Surikov oma töödes tähtsat vähem tähtsast. Ta armastas kõike kunstniku-realisti kõrgesse tungiva armastusega. Morozova vapustav ilme ja vanaaegne kepp usurändaja käes; streletside traagilised näod ning rattad, millede küljes on pori; Jermaki vali pingerikkus ning rõivastuse ning relvade peened üksikasjad — kõik see on sügavalt tuntud ning hoolikalt läbi töötatud. Kuidas Surikov tundis asjade ilu, sellest kõnelevad tema oma ütlused: „Lookasid, vankreid „Streletside“ jaoks — neid ma maalisin turgudel. Maalid ja mõtled — see

on kõige tähtsam kogu pildis. Igale rattale olin valmis kummardust tegema. Ratastel on pori, kuid kõrval läigib hõbedaselt puhas raud.

„On vaja laulda vene regedest,“ rääkis Surikov, töötades „Bojaaritar Morozova“ kallal. Hulk eskiise, mis on tekkinud pildi loomise ajal, kõnelevad kunstniku kangekaelsest tööinnust, tema püüdest suure, elulise tõe poole, püüdest kõike näha, õppida ning siis kujutada võimsates joontes.

Esimese tööga leidis Surikov ka oma tiheda värvigamma oma, erilise tõsise, surikovliku koloriidi, mis hiljem kajastub Serovi, Levitani, Nesterovi teostes ning mis on saanud paljude vene rahvusliku kunsti teoste tuumaks.

Surikov ühes Vasnetsoviga oli kuulekas vana-vene kunstnike õpetustele, mõistis nende ilu, oskas uuesti leida nende haruldast ning kütkestavat gammat, millel pole midagi võrdset lääne maalikunstis,“ kirjutas Benoit „Vene 19. sajandi kunsti ajaloo“.

Surikovil kui teravalt individuaalsel otseseid järgijaid ei olnud, kuid tema tähtsus on igavene, kuna ta oskas oma „tõeliselt rahvuslikus“ näidata „igavest, möödumatut“.

„Streletside hukkamise hommik“

„Bojaaritar Morozova“

Teine trükk.

Vastutav toimetaja Julius Genss.

Trükkimisele antud 25. II 1948. Paber 51,5:73 cm ¹/₁₆.

Trükiarv 1200. Trükipoognaid 2. MB-02350.

Trükitud Tallinna Riiklikus Tarbekunsti Instituudis.

Tellimine nr. 15.

*

На эстонском языке.

А. М. Кузнецов:

Василий Суриков.

*

V. Surikovi portree tinalõige P. Luhteinilt.

Initsiaalid A. Venderilt.

Kaas R. Aarelalt.

**Kaas trükitud Riigi Trükikojas, Tallinn, Suurtüki 22.
Tell. nr. 513.04.48. Trükiarv 1200 eks.**

RBL. 5.50

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00448304 8